

Антония Велкова-ГАЙДАРЖИЕВА

БИОГРАФИЧНОТО КАТО ЛИТЕРАТУРОВЕДСКИ МОДЕЛ

„Григор Пърличев“ от Васил Пундев*

Васил Пундев е един от литературните изследователи от първите три десетилетия на ХХ в., които активно ползват в литературно-историческите и литературно-критическите си концепти „биографическия наратив“. Неслучайно казваме биографически наратив, а не биографически метод, тъй като онова, което прави ученият с и чрез биографията на избраните от него автори, е нещо твърде различно от биографичните модели на позитивизма и постпозитивизма, от времето на Сент-Бъов, Иполит Тен например. Във всички свои студии и очерци, превърнали се в основополагащи за историографията на възрожденската ни книжнина, В. Пундев успява да конструира вълнуващ биографически разказ за значими или по-малко значими фигури на българската литература. Именно разказ, същностно отличаващ се от стигналата до баналност през десетилетията схема „живот и творчество“. От позициите на първото десетилетие на ХХI в. бихме го определили като модерен ретроспективен литературоведски разказ за приключенията на твореца/общността по пътя към фундиращи националното съзнание определители за време и идентичност.

Крайно педантичен при издирването на фактите в архива, В. Пундев успява да покаже как в граничната зона между документалното и фикционалното, между самоидентификационните жестове и социално-институционализиращите практики, между лицата и маските се конституират хипостасите, ролите, статусите на книжовника. Независимо дали той е Петър Берон или Константин Огнянович, Добри Чинтулов, Неофит Бозвели или Григор Пърличев, разказът на литературния историк за него е своеобразно вместилище от *вчувствани* интелектуални истории и фигури. За младия литературовед биографичният път не е просто наниз от събития и случки, през които минава личността, а поредица от реални и въображаеми идентификации, чрез които аз-ът удържа целостта си. В. Пундев е модерен изследовател, убеден, че ис-

* Текстът е част от по-обемно изследване, посветено на Васил Пундев.

ториографски точните данни могат да бъдат различно сюжетирани в биографичния разказ в зависимост от гледната точка на биографа, от разбиранията му за важно и маловажно. В тази насока Св. Игов ще характеризира по следния начин почерка на учения: „Смята се, че липсата на вкус може би е от полза за проучването на старината. Но именно това според мен прави старината мъртва. За разлика от подобен род историци, В. Пундев е критик с модерен вкус, с усет за живите литературни стойности. Поради това и неговите фактологически на пръв поглед изследвания из Възраждането пулсират от един дискретен модерен оценъчен вкус.“¹

Биографията на твореца е текст не по-малко значителен от собствените му художествени текстове. Биографията на автора е част от мегаполето на националната култура. Тя е интертекстуална, никога не завършващ свод от истории — лични и на колективитета. Биографията е траектория на вътрешните конвулсии на мисълта, сърцето, тялото, душата, на екстазите и паденията, на примиренията и бунтовете на личността. Биографията не е максимално осветеното и обективно представено минало. Тя е съграденото, моделирано персоналистично битие. И още, биографията не е само рационализираната явеност на хора, пътища, събития, тя е вгледана и в характерологичността на жестовете, в чувствеността на заобикалящите човека предмети, в интимните обиталища на паметта. Биографията е опит да се изваят от „сенките“ — „фигурите“, да се разчетат следите, да се сътворят човешките присъствия.

Житиеписът не е строго хронологичното излагане на човешкия живот от люлката до гроба, а е деликатно пулсиране между публичното и скритото, между явеното и притворното човешко аз. Житиеписът е конструираната истина за персоналното битие, въввлечено в система от роли, залози, употреби. Той е, както казва П. Бурдийо, двумисленото отношение между обективните структури (тези на социалните полета) и въплътените структури (тези на хабитуса)².

Именно така разбирайки и проблематизирайки биографическия дискурс, В. Пундев го превръща в практика на литературно-историческото говорене, в начин за реинтерпретация и преосмисляне на определено творческо присъствие. Според учения в биографическите разкази творецът за сетен път се случва, конституира, подложен на различни, често пъти безпощадни прожектори. В биографията „светлините“ и „сенките“ заедно режисират историите. Биографическият разказ е нужното изпитание, необходимата проверка за творческата личност, където *post mortem* тя постига или не постига своя уникален ритъм.

Ролята на биографа е да изброди подземията на съзнанието, да премине през лабиринтите на мисълта, да разплита и съшива отново потайностите на сложната човешка идентичност.

Естествено тук не говорим за жанровите и типологически особености на художествената биография, а за биографическия разказ като част от научната литературоведска методология и потенциал и като изследователска стратегия за разрез на хора, времена, събития, картини на света. В този смисъл В. Пундев се доближава изключително много до модерните концепции от втората половина на ХХ в. за историята като повествование, за човешкото житие като разигран драматичен наратив, за биографическото *illusio*. Биографическият разказ на литературния историк се различава от този на романиста и все пак той е *интерпретативен разказ*, а не хронологично представяне на житийните факти. Повече от необходимо е биографът да се „промъкне“ в дълбинните, често пъти приглушени конвулсии на тялото и душата, да стигне до биографическия герой като го пресътвори в себе си, в дълбините на собственото си битие; да преживее отново неговото време, да обитава отново неговите пространства. Да изпита другия чрез себе си и себе си чрез другия. Или както метафорично се изразява Ричард Холмс в „Биографията и смъртта“: „...биографията е като ръкостискане: едно ръкуване през времето, през самотата и уединението на човешките условия, през самата смърт. Това е едно докосване, жест на „кон-такт“, на взаимно доверие между две човешки същества“³. Историята на тази прегръдка според автора започва от Херодот и Тукидид, продължава се от римлянина Плутарх, за да се стигне до блестящите ренесансови сборници на Вазари и очарователното самохвалство на Челини.

С други думи, необходимо е родство между пишещия биография и обекта-субект на биографията; изисква се не само дръзко преследване на истината, но и загриженост за *сложността на човешката личност*, както казва един от най-популярните биографи на ХХ в. Андре Мороа. В противен случай изследователят не би могъл да извади на повърхността заровените дълбоко тайни на твореца, да разчете посланията му, да декодира шифрите на уникалния биографически космос, но и да проникне в идеите и конформизмите, в моделите и антимоделите на епохата. С това не искаме да кажем, че В. Пундев се доближава до викторианския идеал за биография от типа „животът и времената“, където биографът се стреми да постави героя си в контекста на заобикалящата го среда, в резултат на което произходът, духът на времето и събитията почти избухват на заден план главния герой⁴. Напротив, уче-

ният успява да покаже как възрожденският книжовник преминава през социалните светове, през историята и словото. И обратно, как социалните светове, историята и словото пронизват, белязват личността.

Още нещо много важно — сюжетирайки фактите от живота на възрожденеца, В. Пундев акцентира предимно на преломите, на границите, на зевовите и кризите в идентичността му, на травматичните тросове, на екзистенциалните страхове и усъмнявания на аз-а. Именно в тях и чрез тях персоналната биография се превръща в „екстракт“ на културата. Именно там — в огъванията на езика, тялото и душата — се постигат най-дълбинните прозрения за енигматичността на човешкото.

Биографията е въплътената в човешки присъствия културна история. Тя е нагледен разказ за това как се пресичат уникалното и контекстуалното, личното и анонимното, интимното и публичното. Метафорично казано, за да се покаже и проблематизира тази пресеченост: „...биографът трябва да замести своята гледна точка с гледната точка на обекта на биографията, като някак си го заболят неговите зъби.“⁵ Биографичният разказ е постижим само тогава, когато биографът успее да съзре личността на своя герий, да дочуе множеството негови гласове, да съпреживее отново драмата на неговите избори. В противен случай всички данни ще са лишени от чувствеността на „биографичната прегръдка“. Или, аз-ът трябва да бъде мислен по наративен начин. Нещо, което В. Пундев постига и в книгата си за Д. Чинтулов (БАН, С., 1929), и в историко-литературното изследване за К. Огнянович (БАН, С., кн. XXXVI—3, 1941, докл. от проф. М. Арнаудов в историко-филологическия клон на 4 юни 1936), и във великолепия си текст за Гр. Пърличев (Григор Пърличев, 1830—1930. Предговор, превод и обяснителни бележки от В. Пундев, С., 1930), и в очерка си за Н. Бозвели (Български писатели, т. 1, Живот-творчество-идеи, под редакцията на проф. М. Арнаудов, С., 1929), и в студията си за Рибния буквар (БАН, С., 1942, кн. 63). Има наистина нещо сродно между житейските сюжети, психо-биографията, менталността даже на самия В. Пундев и избраните от него възрожденски персонажи. Ив. Радев подчертава, че идвайки след Шишманов и Б. Пенев в историографията на възрожденската книжнина, той не тръгва по пътя на М. Арнаудов. Насочва се към второстепенни, но недостатъчно изследвани явления и автори. Любопитно е да се отбележи, че проф. Б. Пенев не помества в Историята си отделно подобаващо място на сюжета „Гр. Пърличев“. Самият В. Пундев в цялото си прижизнено битие, а и досега, съзнателно или не остава в по-маргиналните полета на културата ни; остава все така незадълбочено изследван, недостатъчно обговарян.

Маркирайки най-общо някои постановки за биографическите нарративи, без стриктно да проследяваме всички възможни прочити на биографичното, искаме да подчертаем как един от начеващите литературоведи в началото на ХХ в. изработва изследователски биографични стратегии много близки до тези в Западна Европа от втората половина на века. Като илюстрация на твърдението си избираме очерка на В. Пундев за Григор Пърличев. Един от акцентите ни е фрагментът, посветен на Пърличевата Автобиография. Нещата стават още по-интересни, когато се съположат двата варианта на типологично един и същ дискурс — биографичния и автобиографичния.

Добре е да се отбележи, че теоретичните обобщения на В. Пундев не са амбициозно обособени, а са в тясна връзка със същината на разглежданите културни феномени. Разгръщайки своето изложение между позитивистичния култ към факта и неговата интерпретация, изследователят успява да пропътува през най-съкровените помисли на човека и неговите истории. Показателен за усилията на учения да влезе в сърцевинната структура на биографичния герой е фактът, че той започва да учи специално старогръцки и новогръцки, за да преведе епоса на Пърличев, да напише очерк за него, както и студията си „Гръцко-български литературни сравнения“.

И така, самият разказ за/на творческата/публичната личност е разказ за фундаменталните проблеми на културата. Защото разказът за нейното „житие“ е разказ за произвеждането на нови форми — в изкуството, в мисълта, в поведението — различни от стереотипите на средата. Той е разказ за *различните* гледни точки, за *прецедентите*, превръщащи се в *модели*. Както казва Ю. Лотман, всяка култура изработва собствени социално-семиотически кодове, които дават или отнемат правото на човека да притежава биография⁶. По презумпция творческата личност като съзидаваща има право на биография.

Нещо присъщо на културната идеология на ХІХ в. е творческата личност да бъде мислена като културногероическа, като парадигматична, като моделираща и структурираща духовното пространство. Тя е *par excellence* градивен елемент на националната митология. Всяка култура си изработва механизми за изграждане на памет. Един от тях е писането на биографии.

Пиер Бурдийо подчертава, че за разлика от обикновените биографии биографията на творческата личност е: „...траектория, описваща реда от позиции, последователно заемани от един и същ писател в последователни състояния на литературното поле, като се има предвид, че само в структурата на дадено поле, т. е. отново релационно, се

определя смисълът на тези последователни позиции, публикуването в това или онова списание или у този или онзи издател, участието в тази или онази група и т.н.“⁷ В своите биографически разкази за възрожденските писатели В. Пундев проследява именно техните житейски/творчески траектории, линиите и синкопите на техните осъществявания. И най-вече проследява трансформите на творческата идентичност — нейния генезис, удържана стабилност или драматични колебания. За изследователя личностните перипетии („ритуали на прехода“) са винаги и социално детерминирани.

Биографическият разказ е оцелостяваща инстанция, която сюжетира и интерпретира превъплъщенията на аз-а, неговите често пъти противоположни избори, неговите алтернативно конструирани светове. За лекота тук ще използваме направеното от В. Стефанов концептуално обобщение по повод прочитите на идентичността в различните дисциплинарни полета. Според автора: „...основна задача на понятието „идентичност“ е да въведе в рефлексивен хоризонт начините, по които индивидът и общността осмислят, моделират и представят себе си, способите, с които удостоверяват и оценностяват своята наличност и различност. Идентичността се гради в многостранните отношения между индивида и обществото, свързана е с разнородни практики, които я поддържат, но е и под постоянния натиск на многобройни фактори от психологически и социален порядък“⁸.

Биографическите разкази на В. Пундев търсят тъкмо лутанията на творческата самоличност, зоните на нейните припознавания и нейните усъмнявания, праговете на човешкото, пределите на страданието, екстазите на радостта. Литературоведът от началото на ХХ в. наистина успява да извлече от частните гледни точки и поведенчески модели на твореца сублимирани универсални същности за националното.

През XVIII в. в западноевропейската и в частност в английската култура добива популярност идеята за създаване на *Речник на националните биографии* като се правят, макар и спорадични, опити в тази насока: „Животът на поетите от Великобритания и Ирландия“ от Р. Шийлс (1735), „Каталог на кралските и благородни автори от Англия, Шотландия и Ирландия“ на Х. Уолпоул (1758), „Биография Литерария“ от Дж. Бъркнаут (1777), „Литературни мемоари на живи писатели от Великобритания“ от Д. Ривърс (1798) и др.⁹ Въпреки че не го заявяват директно, трудовете на В. Пундев (и не само неговите, разбира се) генерират подобна идея в контекста на новобългарската литература и култура. Всичките му литературноисторически, а и литера-

турнокритически текстове схващат биографическото като перипетийен разказ за търсенето на идентичността.

Биографът заедно с твореца персонализира и универсализира човешкия свят: „Биографията става антропология и етика едновременно: биографичният герой присвоява черти на универсалната човешка природа, която не е ценностно неутрална — тя от своя страна се разкрива като присъстваща в индивидуалната съдба.“¹⁰

Биографичните разкази на В. Пундев притежават своите специфични сюжети, символични топоси, композиционна цялост — според характерологията на биографичния герой. В. Пундев е литературовед-персоналист, поради което той търси генеалогията на творческите феномени преди всичко в личността, а не само в място, географска среда, климат и пр., както прави позитивистичният биографически метод на XIX в. Доколкото разказите му типологизират облика на определено време и пространства, то това е защото творческата личност ги е обитавала и обживявала по уникален начин. Доколкото текстовете му включват социологически, политико-културни алюзии — то е, за да се обяснят типовете мисловност, институционалните процедури на времето, посредством които човешкото поведение бива моделирано, бива принуждавано да се движи по предназначените от обществото роли и статуси. В крайна сметка: „Ние сме в обществото, разположени в специфични сектори на социалната система. Това разположение предопределя и предрешава почти всичко, което правим — от езика до етикета, от религиозните вярвания до възможността да извършим самоубийство.“¹¹ Социологическите разрези на времето и средата в биографичния литературоведски разказ са с цел да покажат доколко човекът е пленник в историята, доколко индивидуалното битие е зазидадено в потребностите и очакванията на колективитета; доколко човек е готов да избира или да се примирява, доколко се анонимизира в средата или я оглавява. Биографичното е интересно за В. Пундев дотолкова, доколкото то е кръстовищна зона на сближаванията и разминаванията на човека с места, роли, професионални позиции, културни символи, морални избори. Така разбиран, литературоведският биографически разказ надмогва житиеописанието-трафарет, за да се превърне в персонален културен модел, въплътيل общозначими интелектуални и етически послания. Разбира се, модел, притежаващ собствено „име“, което потенциално съдържа митопоетичен заряд.

Според М. Бахтин биографичният хронотоп, водещ началото си от тържествените надгробни слова и от публичните апологии в древността, се разгръща най-общо в два варианта. Единият е енергетичен,

представящ живота като хронологична последователност на делата на човека съобразно времевата им реализация; другият е аналитичен, в него чертите на характера се разпределят по рубрики, като обществен живот, семеен живот, добродетели, пороци, подвизи и пр. Естествено вторият е по-есенциалистки и концептуален, той даже не е самоцелен, а в някаква степен обслужва предварително зададена теза. Именно към втория тип можем да отнесем литературоведските биографични сюжети на В. Пундев. Те не са периферни, а опорни текстове, които илюстрират, конкретизират, обясняват неговите литературноисторически и литературнокритически концепции.

Още пражките структуралисти постулират, че в биографията на автора ще открием момента на *избора*, свързващ литературния текст с едни или други литературни традиции. Наистина е въпрос на избор в кое пространство на литературния живот да се осъществи творецът — „център“ или „периферия“, „родно“ или „чуждо“, дали ще следва пътя на учителите или ще им се противопоставя и т. н.¹² В крайна сметка литературоведският биографичен разказ не е безпроблемно фактичен — той задава смисли, коментира истории, репрезентира образи, моделира представи.

„Григориос Ставридис“ или „Григор Пърличев“

В. Пундев има няколко текста, посветени на творческата фигура на Гр. Пърличев. Единият текст е поместен в издаваната под редакцията на проф. М. Арнаудов поредица „Български писатели. Живот-творчество-идеи. Илюстрирана литературно-историческа библиотека“ (т. 2, 1929). Другата публикация, почти изцяло преповтаряща първата, е поместена под формата на предговор в книга със съчиненията на поета (1930). Там преводът и обяснителните бележки са също на В. Пундев. Съставителят подчертава, че изданието е посветено на сто-годишнината от раждането на македонския книжовник и съдържа по-важните му съчинения без Автобиографията, която е преиздадена в № 4 от библиотека „Бележити българи“ (Изд. на Министерството на Народното просвещение през 1929 г.). Ето как В. Пундев мотивира своя труд, свързан с превод, интерпретация и издаване на творчеството на Пърличев: „Преводът на поемата „Арматолос“¹³, направен от г. Баласчев преди повече от тридесет години, единствен и ненавсякъде точен, днес мъчно се намира. Почти неизвестни оставаха „Мечта на един старец“ и „Ода на Цар Освободителя“. Освен това прибавена е тук и публикуваната част от превода на „Илиада“ преди шестдесет години, който е

имал важно значение в живота на преводача и който също оставаше недостъпен понякога и за научни справки.

Предговорът и обяснителните бележки допълват задачата на това издание — да се възстанови във възможната истинност и пълнота споменът за един обезсмъртен син на Македония.“

Виждаме, че още в първите редове се подчертава и принадлежността на твореца към македонската съдба, което отново идва да ни подсказва, че ученият предпочита да изследва авторски фигури, чиито житейски сюжети и творчески интенции са близки до неговите собствени.

Третият текст на В. Пундев, свързан конкретно с делото на Гр. Пърличев, е рецензия, писана по повод изданието на „Автобиографията“, направено от д-р П. Н. Орешаков (1929). Рецензията е публикувана във в. „Литературни новини“, бр. 38, 1929 г. Съдържанието и е идентично с фрагмента, посветен на Пърличевата творба в Арnaudовата поредица, както и в предговора към съчиненията на поета.

Като модерен биограф, В. Пундев не започва с жанровото клише „роден на еди-коя си дата, в еди-кое си място“. Напротив, първата част в изданието под редакцията на проф. М. Арnaudов е онасловена „Съдба“, а в предговора към съчиненията е отделена графично. Това е стегната, изключително проницателна културно-интелигентска психобиографична визия, свързана с фигурата на Гр. Пърличев. Формулите, изводите, концептите в нея буквално се преповтарят от литературната наука до наши дни.

Както споменахме, първият фрагмент е оформен под рубриката „Съдба“, а следващият е именуван „Живот“. Очевидно В. Пундев прави феноменологична разлика между двата биографични „топоса“. „Животът“ за него е въплътената траектория на човека във времето със своя генезис и със своя край. Животът е сублимираната цялост между субективните и обективните проекции. Животът, разигран като история (повествование) се разгръща именно по хронологичен ред с всичките възможни ретроспекции и проспекции между люлката и гроба. В крайна сметка животът на човека е свят във времето и пространството, а времето, по думите на Жак Ръвел, става човешко, доколкото бива артикулирано повествователно.

„Съдбата“ е понятие от друг, метафизичен порядък. Съдбата е предреченото, предписаното, онова, което не подлежи на избор. „Животът“ е светско-земното, той може да бъде направляван, моделиран, преконфигуриран. „Съдбата“ носи Божиите подписи, тя е „превод“ на трансцендентния код в човешко присъствие. Животът е последовател-

ното заемане на социални позиции във времето, съдбата е *отвъд-позиция*. И най-съзнателно установените йерархии между идентичностите, пише Ал. Кьосев по повод биографичния път на Цв. Тодоров, никога не са само и единствено съзнателни. Човекът не винаги е в състояние да избере исторически обстоятелства, обществени структури, социални ритуали. Те проникват в него, стават, понякога и неусетно, дълбинни инстанции на съзнанието му. Така е от една страна. От друга, има нещо отвъд социално, отвъд институционално — и това е уникалният личностен *muthos*, *прецедентно* човешкото, което по неповторим начин персонализира общата история. За В. Пундев: „Между нашите гръцки възпитаници, които трябваше да се борят с гърцизма и да се отрекат от елинското образование, в тая наглед малка културна трагедия към средата на миналия век, завършена в края на петдесетте години със залеза на елинизма у нас, Григор Пърличев е психологически най-интересната личност със своята съдба на общественик и поет.“¹⁴ Още тук трябва да се подчертае, че изследователят не говори за персонална драма, а за културна трагедия. С други думи съдбата на Гр. Пърличев не е само съдба на Гр. Пърличев, а е съдба на българската култура (или поне на част от нея) по онова време. „Григор Пърличев“ е персонификация, личностна проекция на фундаментални проблеми за националната култура на XIX в. Със своята особена, различаваща се от другите, психическа устроеност и със своята епическа дарба поетът се превръща в знак, код, текст на културата, в символна репрезентация на цяло едно поколение. „Григор Пърличев“ е определен културно-исторически и психологически тип, в който се оглеждат духовните драми на българския свят от втората половина на XIX в.

М. Неделчев е убеден, че моделиращото в българския исторически живот продължава да се представя, да се символизира за културата от личността. Защото именно степента на персоналистко присъствие в историята, именно разгърнатите уникални биографически сюжети бележат най-същностното в живота на общността. Тъкмо чрез символната нагледност на биографическия персонаж, срещащ в себе си закономерното и случайното, можем най-добре да разберем дълбинните структури на културата.

В целия споменат първи биографически фрагмент за Гр. Пърличев се акцентира върху две неща — върху преходността и кризисността на епохата и върху „вътрешната разореност“ на личността, върху нейните резигнации и болезнено самотничество. Или, в личния трагизъм се оглеждат колективните трагически преживелици на македонската общност по времето на Възраждането.

Биографичният опит и съдба на Гр. Пърличев сякаш са вписани в разделени един от друг светове, всеки един от тях значим, същностен, съкровен: „Нему се падна участта единствено да направи своя елинската духовна култура, да стане гения на класическия епос и заедно с това да гони гръцкото влияние в родината си, да прекара мъченически дни в тая борба — а още по-съществено — след гръцката си поема „Сердарят“ да не намери сигурна възможност за българска поезия и книжовна работа, лишен от оръдието за нея — езика.“ Раздвоеността между българската и гръцката култура поставя въпроса за *съпринадлежността по драматичен начин*.

Сблъсъкът на двете култури в съзнанието, тялото и душата на Гр. Пърличев, безусловната отдаденост, но и напрегнатата дистанция спрямо тях (поради невъзможността да ги синхронизира в обективностите на земното си житие) води до една по-изострена биографична рефлексия. Непрестанното люшкане между двете, припознаването в едната или в другата очертават драматичната траектория на разколебаната идентичност на интелегента. Защото двете културни системи се оказват в сърцевината си непреводими, взаимно нечуваеми, недIALOGИЧНИ в границите на биографичния хронотоп.

„Културната трагедия“, която възплащава Гр. Пърличев, е в невъзможността за тогавашния книжовник да съчетае двете културни идентичности в едно цяло, да ги съвмести и взаимно преведе, да ги йерархизира. За охридчанина този е от най-болезнените автохерменевтични проблеми; проблемът, предпоставил писането на Автобиографията. Двойната влюбеност и двойната дистанцираност спрямо българското и гръцкото остават у Гр. Пърличев комплекса на непризнатия, неудовлетворен човек — чужд сред своите и свой сред чуждите. Остават усещането за празнота и тъгуване по интеграция на ценностите, за съжаление трагически непостижима в синхронията на времето.

Белгийският литературовед-биограф на Гр. Пърличев Раймон Детрез, коментирайки факторите на гърчееенето му, се позовава на студијата на Доротеа Кадах за естеството на билингвизма на македонца: „Да владееш до съвършенство втори език, естествено не означава, че се причисляваш към народа, който говори този език. В определен социален контекст обаче идентификацията с определен народ може да протича толкова по-лесно, колкото по-добре е усвоен езикът на този народ. Същевременно е съвсем понятно, че в определен социален контекст говоренето на даден език се стимулира от същите фактори, които подбуждат и желанието на човек да търси приобщение към народа, чийто език говори.“ И по-нататък: „Поради ентузиазма и опиянението

от гръцката литература и особено от Омир, Пърличев несъмнено е бил повече предразположен към гърчеченето, отколкото съгражданите си, лишени от литературни интереси. Към всички други фактори, обуславящи и стимулиращи гърчеченето на буржоазията на Балканите през XIX в., в случая с Пърличев се прибавя и притегателната сила на древната и богата култура, намерила израз в гръцката литература. Идеята да се приобщиш към народа, създал тази литература, ще да е била особено прелъстителна за Пърличев. Българското му етническо самосъзнание отстъпва под напора да се нарече грък и носител на гръцките културни ценности.¹⁵ Връщайки се в отечеството обаче, целият биографичен свят на поета радикално се преобръща.

Драмата на твореца е именно в тази разколебаност между българското етническо самосъзнание и прелъстителността на древногръцкото слово, между „Григор Пърличев“ и „Григориос Ставридис“, между желанието на младежа да целуне „гръцката земя, земята на гръцката национална държава“ и патриотичната неприязън към гръцките фанариоти. Завръщайки се в България през 60-те години след „лавровия венец в Атина за „Сердарят“, Григор Пърличев се оказва в остро проблематична ситуация. Той е отново у дома, но истинският, винаги запленил го културен дом си остава древногръцката литература. До края на дните си той е еднакво дистанциран и спрямо гръцкото си поданство (предимно интелектуално), и спрямо българското си поданство (на национален патриот). За македонския книжовник едната и другата „родина“ престават да бъдат безпроблемни и безвъпросни ценности. Постепенно тази дистанцираност се превръща в структура на съзнанието, в начин на мисленето, в *апория*: „След лавровия венец в Атина за „Сердарят“, след гръцкия плод на своята поетическа дарба — може би по-несъмнена от тая на всички негови събратя преди Освобождението — когато се опитва да я пренесе на родна почва, той става злополучен преводач на „Илиада“, анахроничен привърженик на общославянски книжовен език и сетне резигниран болезнен самотник, ясно чувстващ своето неповторимо излизане във от главната струя на духовния ни живот. Каква съдба!“ Реторическите интонации на В. Пундев тук са част от убеждаващата биографична стратегия.

Критическите, на места експресивно изказани, изводи на изследвача акцентират върху границите на човешката идентичност, върху пределите на самоличността; най-после върху интелектуалната драма да артикулираш множество езици, да интегрираш културите в себе си, да съвместяваш несъвместими ценности и да остава винаги чужд, безлязан с различие, неразбран. Както ще видим по-нататък, след връща-

нето си от Атина Гр. Пърличев вече не е същият. Той е вече изкушеният, прелъстеният, създал си собствен поетически и интелектуален „идиолект“, за съжаление непреводим, нечуваем за сънародниците. Драмата на Гр. Пърличев е в „несигурната принадлежност“, макар че поетът е от най-дейните национални апостоли в Македония.

Попаднал в зоната на нерешимо противоречие между национално съзнание и културно прелъстяване, между „ние“ и „те“, Гр. Пърличев се явява по думите на В. Пундев „жертва на една преходна епоха“. Синдромът на „вътрешното разорение“ не просто го отличава, а *разпъва* тялото и душата му. Изключително проникателна е в тази насока био-херменевтичната формула на литературния историк, с която той финализира фрагмента си за „съдбата“: „Той беше единственият поет, който ни даде и отне елинизмът“.

Григор Пърличев успява да опитоми чуждата култура, да я превърне в свой собствен език, което, естествено, кара книжовника да предефинира множество ценности, аксиоми, житейски норми. За съжаление придобитият с усилия „гръцки опит“ предизвиква в родна среда неприемане, отчуждение, критики. В този смисъл Григор Пърличев може да бъде определен като трагически протагонист. От една страна, поетът е носител на българските етно-културни традиции, той продължава определени наследства от миналото на своето семейство, град, етнос и заедно с това унаследява разнообразие от дългове, очаквания, надежди. В определен етап от своя живот (18-годишна възраст) младият човек се опитва да се отграничи от това минало, разбира се, с помощта на майка си, която подкрепя заминаването му за Атина, и с това решение той вече проблематизира по-нататъшната си идентичност.

В един момент Григор Пърличев се оказва носител на гръцката, а не на българската културна традиция, която в българска среда след 50-те години на XIX в. се оказва откровено непrestiжна. Конфликтът между „българското“ и „гръцкото“ поставя поетовата личност в ситуация на трагичен дилематичен избор и по-скоро в не-избор.

В. Пундев държи да подчертае, че македонският книжовник на два пъти посочва началото на своята интелектуално-психологическа драма: нямало кой на младина да го отправи за просвета към Русия и отиването му в Атина решава, при разволя на нашата културна ориентация в това време, целия му жизнен път. С други думи, биографическият субект се втурва в житийния си телос по средата (*in medias res*), а неговото начало е поставено от предходниците — родители, градска среда. Както посочва Макинтайър, непредсказуемостта и телеология-

та съжителстват като част от нашия живот, ние не знаем какво ще стане после, но въпреки това нашият живот има определена форма, която сама се насочва към бъдещето ни. Наистина в заминаването на Гр. Пърличев за Атина има нещо предрешено, предписано, но едва ли другият път — към Русия — би бил по-удачният. Защото у поета съществува някаква интелектуална, „генотипна“ предразположеност към старогръцката епическа култура. И в този смисъл учението в Гърция и епическата му дарба щастливо се срещат. Това е едно от съдбовните съвпадения в био-графос-а на твореца. Тук наистина непредсказуемостта и телосът си подават ръка. Друг е въпросът доколко гръцкият символен капитал му носи социално признание в родината.

Следващият фрагмент в биографическото изложение на В. Пундев е озаглавен „живот“. Т. е. от предписанията изследователят върви към „наративното“ разгръщане на творческото житие. Защото само чрез структурирането на разказ, на наративна форма времевият човешки порядък става разбираем.

Изследвайки сложните взаимоотношения между устойчивостта и релативността на човешките етоси, А. Макинтайър теоретизира, че единството на човешкия живот е единство на наративното търсене, а търсенето е винаги научаване както с оглед на онова, което се търси, така и с оглед на себепознанието. Интерпретацията на В. Пундев върху Автобиографията на Гр. Пърличев завършва по следния начин: „Тя съдържа историята на един поучителен живот и го разказва просто, искрено и спокойно като изминат път, като завършена съдба.“ С други думи, въпреки често пъти непоносимостта на биографическия товар, въпреки кризите, драмите, колебанията, животът на героя притежава своето единство, удържана цялост, своя уникален ритъм. Напрегнатостта и противоречивостта на персоналния биографически сюжет съвпадат с напрегнатостта и противоречивостта на историческите сюжети на нацията през този период. Ето защо битието на Гр. Пърличев се оказва моделно, парадигматично за българската култура. То е битие на път, на съвпадения и несъвпадения между своето и чуждото, на непрестанно преодоляване на опасности, изкушения и отклонения. Самият поет в Автобиографията си ще изповяда, че разказът му ще е страдалчески („От сега краткостта е невъзможна: ще разказвам страдалия“).

Поради самата си положеност в историчното, твърдят антрополози и социолози, човекът се превръща в разказвач на истории с претенцията, че разказаното е самата истина „едно към едно“. А всъщност биографичната памет не е точно памет за миналото, а за това *как*

си преживял това минало, *как* си го въобразявал и *как* си рефлектирал върху него. Биографичната памет никога не е неутрална и буквална, твърди Д. Колева в книгата си „Биография и нормалност“. Така че, щом като Гр. Пърличев пристъпва към акта на писане на автобиографичен разказ, следователно той осмисля живота си като сравнително завършен драматичен наратив.

Тук ще съпоставим начина, по който В. Пундев реконструира живота на македонец поет-мъченик на базата на собствената му автобиография, и начина, по който интерпретира Автобиографията като документална и фикционална творба. И в двата случая изпъква разбирането на литературния историк за живота на твореца като нещо повече от последователност на индивидуалните действия и епизоди. В единия случай В. Пундев коментира живота на поета като текст на културата, във втория случай той коментира *разказа* за този живот като *сътворен* житейски наратив. И в двата случая става дума за един и същ биографичен опит, който обаче се разгръща в два различни „сценария“ на човешкото поради различността на гледните точки.

И в двата случая става дума за наративи. Но ако в първия литературоведът конструира биографията на поета, във втория същият литературовед тълкува автоконструкциите на биографичния герой. Както всеки класически биографичен наратив, свързващ раждането с живота и живота със смъртта, както начало на разказ със средата и края, така и рубриката „Живот“ на В. Пундев започва с годината и мястото на раждане на Гр. Пърличев. Трябва да се отбележи обаче, че още това първо изречение не е обичайният жанров трафарет, а задава внушението, че родното място е едно от генеалогичните предписания за съдбата на възрожденеца.

Още със самото си рождение човекът се сдобива с минало, защото онова, което не идва по генетичен път, идва по генеалогичен (Х. Айзакс). Тази връзка с миналото пронизва интуициите, манталитета, менталността; тя се проявява в имената, знаците, шепотите, легендите: „Григор Ставрев Пърличев се е родил към 1830—1831 година в Охрид — град, който единствен е запазил живи спомени за първата българска култура, неизяснимо пропиващи националното съзнание на своите жители през тъмнината на робството.“ „Охрид“ е афективно и ценностно натовареният мнемотопос за Григор Пърличев. Той е неговата patria, началото на неговата житейска история. С акта на самото раждане Охрид се превръща в чувствено обживяно пространство, в символ на културен континуитет, на личностна и колективна идентичност, в опорна точка на спомените. В. Пундев не пропуска да наблегне върху кул-

турната археология на града, върху неговите държавнотворчески функции в миналото. „Охрид“ е онова общо пространство на колективния опит, което свързва и обвързва баща със син, едно поколение с друго, днешните роби със славата на предишните царе. Място, което се превръща в символичен смислов свят, задаващ общи хоризонти, взаимно доверие и отговорности. За Гр. Пърличев Охрид е всичко онова, което означава за човека „татковина“ и „родина“.

Казано най-общо концепцията, която предлага белгиецът Р. Детрез в биографичното си изследване за Гр. Пърличев е, че у поета липсва цялостно оформено национално съзнание: „На практика върховната му лоялност се ограничава до Охрид и неговите обитатели. Възприемем ли нацията като общност на интересите, то Пърличев се идентифицира почти изключително с интересите на родния си град. В емоционално отношение той също е свързан изключително с Охрид. Тази визия е типична за средновековния или във всеки случай за пред-националистичния човек... В светлината на тази дискусия въпросът за българското или македонското национално съзнание на Пърличев става безпредметна. През целия си живот той на първо място и преди всичко си остава Охридчанин.“¹⁶ Естествено към една подобна теза можем да имаме и резерви, но така или иначе първата белязаност на човека идва, освен с родителите и семейството, с рожденото място. Неслучайно В. Пундев отбелязва, че „Охрид“ по необясним, енигматичен начин просмуква, „обладава“ душата и тялото, но и телос-а на неговия биографичен герой.

В. Пундев е един от първите български модерни литературоведисториографи, за които наред с епоса, и биографията е изкуството да се разказват истории.

БЕЛЕЖКИ

¹ Игов, С., Грозните патета, С., 1984, с. 51.

² Бурдийо, П., Практическият разум, С., 1997, с. 15.

³ Вж.: сп. Съвременник, 2001, кн. 3, с. 488.

⁴ Вж.: Encyclopedia Britanika, volume 3, 1971, p. 636—640.

⁵ Хосе Ортега-и-Гасет, Есета, С., 1993, т. 2, с., 312.

⁶ Лотман, Ю., Литературная биография в историко-культурном контексте В: Ю. М. Лотман и Тартуско-Московская семиотическая школа, М., 1994.

⁷ Бурдийо, П., Практическият разум, С., с. 68.

⁸ Стефанов, В., Участта Вавилон, С., 2000, с., 16.

⁹ Вж.: Encyclopedia Britanika, цит. съч.

¹⁰ Кьосев, А., Автобиография, антропология, меланхолия, в: сб. Цветан Тодоров: подвижната мисъл, С., 2001, с. 234.

¹¹ Бъргър, П., Покана за социология, С., 1999, с. 97.

¹² Заборскайте, В. Биография писателя как обект литературоведения // Liet. TSR aukstuju mokyklu mokslo darbai. Problemos=Учен. зап. вузов Лит. ССР. Проблемы. — Vilnius, 1986. — № 35. — С.27—30. На литов. яз. Рез. на рус. яз.

¹³ Навсякъде литературоведът изписва заглавието на Пърличевия епос на старогръцки, но за техническа лекота тук ще изписваме с български букви.

¹⁴ Български писатели. Живот-творчество-идеи, т. 2, 1929, с. 238. Всички цитати от това издание няма да посочваме допълнително.

¹⁵ Детрез, Р., Криволици на мисълта, С., 2001, с. 29/30.

¹⁶ Пак там, с. 238/239.